

РОМИ И ПРЕЛАЗАК НА ПРОТЕСТАНТИЗАМ (НА ПРИМЕРУ ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ)

Сажетак: Опоначајући образац распрострања у европским, па и балканским земљама, протестантске верске заједнице у Србији посебну пажњу усмеравају према етничким и верским мањинама, омиљеним извором њиховог опстанка, ширења и раста. У њеним југоисточним крајевима посебно Роми представају религијско-конфесионални резервоар протестантизације, најпре због запоста-вљања икаквог пасторалног рада међу њима од стране традиционалних цркава и верских заједница.

Ромска конверзија у протестантски вернички корпус преображава им све видове свакодневице, доносећи им достојанство и уважавање, бригу и скрб, наду и перспективу, поштовање у већинском окружењу. Остварени су позитивни ефекти у повећању квалитета живота у ромским породицама: смањење ситног криминала, алкохолизма, наркоманије и проституције, побољшање хигијенских, радних и образовних навика.

Рад се заснива на подацима прикупљеним посматрањем са учествовањем у верским ритуалима, те дубинским интервјуима на бази структурисаног упитника са Ромима верницима Хришћанске баптистичке цркве, Хришћанске адвентистичке цркве, Еванђеоске пентекосталне цркве и Јеховиних сведока у југоисточној Србији..

Кључне речи: Роми, Србија, религија, протестантизација Рома, преобраћење.

1. Увод

Ширење протестантизма у Србији представља сложену и далекосежну појаву. „Савремени супермаркет вере и духовности“ (Ајлин Баркер) деценију и по уназад суочио је српско друштво са верским плурализмом и потребом за коегзистенцијом и упознавањем традиционалних и нетрадиционалних верских структура. Верујући и неверујући наједном су заплуснути разноликим верским погледима на свет, а полако постајали и објектима појачаног утицаја мањинских, превасходно, протестантских верских заједница.

У религијско поље Србије, посебно његовим југоисточним крајевима, у коме су до тада преовладавале традиционалне религије и вероисповести (православље, ислам), „мале верске заједнице“ – адвентисти, пентекосталци,

Јеховини сведоци, баптисти, методисти, мормони – улазе на тројак начин: *евангелизацијом* (међу верски необразованим и духовно гладним појединцима, који се из стања невере приклањају некој од бројних могућности на религијском “тржишту”); *преобраћењем* (традиционалних верника, чије се верништво исцрпљује у ритуалном практиковању неколико верских обреда “прадедовске” религије /крштење, венчање, погребни обичаји/); и *прозелитизмом* (“куповином душа” међу горљивим верницима традиционалних религија, чије познавање властите верске традиције и ритуала редовно прати и добро развијена религиозна свест о основним постулатима вере) (Тодоровић 2009).

Делећи судбину браће и сестара на целокупном Балкану, где су их представници традиционалних цркава, али и јавно мњење подупрто увереним стереотипима и темељним непознавањем, најчешће означавали „сектама“, припадници малих верских заједница махом су се повлачили у затворене, уске кругове малобројних верника, спорадично се оглашавајући последњих пола века у јавном животу Србије тек као објекти излива верске нетрпељивости (Тодоровић 2010).

Социолошки посматрано, оне користене задовољство животом људи у савременом друштву и недостатке великих верских заједница, које су недовољно посвећене истинској духовности. Очигледне „празнине у души“ оновременог човека вешто попуњавају управо протестантске религијске организације, својим учењима, спонтаном побожношћу и облицима заједништва у којима се доживљава људска присност и душевни мир. Мноштво разлога који погодују конверзији православних, католика и верника ислама на протестантизам могу се систематизовати у четири групе: *социјално-економску, богословску, културну и политичку*.

2. Протестантизам и роми

Роми су вишерелигијски и вишеконфесионални народ Балкана, који је на свом историјском путу загубио прапостојбинску веру, пригрливши религију већинског окружења. У Србији су баштеници хришћанства и сунитског ислама¹, али се њихово традиционално хришћанско (православно/ римокатоличко)/исламско религијско-вероисповедно биће последњих година озбиљно нарушава упливом протестантизма, са трајним импликацијама на њихов идентитет (Ђорђевић 2009).

Резервисаност и неповерење одређивали су у прошлости понашање официјелних религијских структура и црквених великодостојника иних провенијенција према Ромима као верницима. Проблем лежи у незаинтересова-

¹ Нешто је од шиитске гране ислама међу Ромима Ниша и још по негде на југу Србије. Детаљније о томе у: Ђорђевић and Todorović 2009.

ности црквених институција и високих служитеља, на које се угледа паства. Православне цркве и Исламска верска заједница нису никада оформиле посебна тела за мисионарење међу Ромима², а локално свештенство држало се даље од ромских гета, у којима су се одвијале свакодневне активности. Поводећи се за исказаном небригом, вероисповедна браћа са зазором их је поглеђивала на молитвама у храмовима или свечарским поворкама, а нису изостајали ни изливи религијске нетрпељивости (Тодоровић 2007).

До квалитативног помака долази тек са активнијим заживљавањем протестантског погледа на свет у последње две деценије истеклог века, прво у Бугарској и Македонији, а одскора и у јужној Србији. Показало се да су протестантске месне цркве добро организоване заједнице, са разрађеним механизмима интеграције и укључивања чланова у живот и делатност цркве, јаким социјалним и материјалним разлозима конверзије и привржеништва и концептом анационалних заједница, које протежирају једнакост и братство (Ђорђевић 1987).

Следећи препоруку истакнутог српског социолога религије и ромолога Драгољуба Б. Ђорђевића (2007, 145):

„Нема ургентнијег посла за социологе религије од проучавања протестантизације Рома... јер појава јесте тако сложена, далекосежна и опредељујућа, да у себи сабира све оно чиме би требало да се бави модерна социологија религије“

подухватили смо се истраживања процеса *протестантизације Рома*, односно новијег процеса масовног укључивања српских Рома у мале верске заједнице протестантске провенијенције, посебно на територији југоисточне Србије.

3. Узорак и методологија истраживања

Истраживање је обављено на узорку 60 крштених верника ромске националности неколико протестантских верских заједница на територији југоисточне Србије (Хришћанска баптистичка црква, Јеховини сведоци, Хришћанска адвентистичка црква и Еванђеоска пентекостална црква). У узорак је било укључено и 14 ромских и неромских старешина побројаних верских заједница, те 6 верских вођа већинских религија (Српска православна црква и Исламска заједница).

Подаци су прикупљени методом продубљеног интервјуа на основу стандардизоване процедуре са *Ромима верницима и неромским и ромским*

² Посебан Одбор за бригу о Ромима имају једино католици, а од Другог Ватиканског концила и организовану бригу о мигрантима, институционализовану у Кодексу канонског права (1983). У њему се наводи да је земља домаћин у обавези да мигрантима и Ромима осигура право на њихов језики и духовно наслеђе. Коначно, Папинско вијеће за пасторал селилаца и путника доноси недавно Смјернице за пасторал Рома (2008). О ставовима црквених великодостојника и представника ромске елите о Ромима као верницима више у: Живковић, Тодоровић, Јовановић и Ђорђевић 2001.

старешинама протестантских верских заједница у југоисточној Србији. Разговори су реализовани између децембра 2008. и марта 2009. године.

4. Учинци протестантизације међу ромима југа србије

4.1. Празновање православних и исламских обичаја

Занимао нас је актуелни однос ромских верника у адвентизму и међу Јеховиним сведоцима према палети дојучерашњих синкретистичких навика са коренима у православљу и исламу.

„Да би постао Јеховин сведок, пре него што постанеш Јеховин сведок, а Јеховин сведок постајеш у тренутку кад си ти у срцу прихватио та начела, та мерила, у срцу, нико не зна, ником нисам рек’о, ал’ у срцу сам то прихватио, а онда то ја тако и поступама, и почнем тако да живим. Е, кад се виде те промене, е, онда је теби јавно допуштено да озваничиш то. И то је то, у ствари, крштење је јавно предање Богу. Чим ти себе у срцу нађеш, мени се свиђа, ја то волим, нећу да радим ово, јер то Бог мрзи, ја то нећу да радим, ово Бог мрзи, ја то нећу да радим, и почнеш да одбацујеш те ствари.“

Перица Демировић, 58, Јеховин сведок, Житковац (Ниш)

„Све се одбацује. Пазите, сад то не радимо зато што ми желимо да будемо ексклузивни, ми то радимо зато што слушамо Божију мудрост. Рецимо, ако ја данас не славим славу, ја фактички стављам те новце у џеп, штедим. Јер, рецимо, једна слава колико данас кошта, испод 200–300 еура не може да прође мање, и то је минимално нешто. Али, ако ја оставим славу, ја сам уштедео једноставно, моћи ћу да купим свом детету нешто за тих 300 еура, или ћу да се прехраним два месеца са тих 300 еура, то је мудрост коју Бог нама преноси преко своје речи у Библију. Зато ми остављамо то. У ствари, корени тих празника, обичаја, потичу из паганског времена и због тога смо ми оставили све то. Јер, каже тамо један стих у Библији да ће Бог да уништи криву религију и све оне који су умешани у то.“

Зенко Саитовић, 35, Јеховин сведок, Врање

„Немамо никакве празнике. Ми не празнујемо ништа, једино детету рођендан кад је, ми га обележимо и у цркви кад је. Нема слава, нема Ђурђевдан, ништа, ништа. Нама је празник субота, ми идемо суботом у цркву, тада нам је одмор, тада имамо највећу заједницу са Богом. Имамо сваки дан, јел’ тако, али то је посебан дан кад се сретнемо са Богом, са својим ближњима у цркви, иначе, празнике никакве немамо.“

Славица Асановић, 50, адвентиста, Ниш

„Не. Адвентисти славе сваке седмице седми дан. И то је њихов празник, највећи и једини, јер је то по Писму свети дан од свих других шест дана. Ништа то није остављено за неке месеце, за неке године. Само је остављено да је Бог све створио за шест дана и да је седми дан дан одмора, и да је тај дан посветио и богословио.“

Момир Ћеримовић, 48, адвентиста, Врање

Адвентисти и Јеховини сведоци мале су верске заједнице са чврстим моралним и религиозним стандардима. „Истраживачи Библије“ познати су по томе да не славе никакве приватне, државне или религијске празнике, изузев обележавања Господње вечери једном годишње. За „светковатеље шабата“ ореол светости једино има шести дан у седмици. Стога и једни и други одбацују празновање рођења и васкрса Христовог, сматрајући их небиблијским реликтима. Једнак однос важи и према другим празницима из религијског циклуса православца и муслимана (слављење крсне славе³ и посета родбини и пријатељима у време литија, придржавање Рамазана и Курбан Бајрама, сунећење деце, молитве пет пута дневно и сл.).

„Слави се Божић и Ускрс. Вечеру правимо за Божић, донесе кум тарту код нас, тако сам се са њим договорила. Пошто он требало би да донесе тарту кад је, на пример, Ђурђевдан и Василица. Ја сам рекла: ‘Слушај, куме, пошто ја идем у цркву и верујем у Бога’, а и он сада иде у цркву, ‘може само за Божић и Ускрс. Нама је тај празник најважнији, а ове остале не прихватамо’. И тако дан-данас.“

Данијела Демировић, 29, пентекосталац, Лесковац

„На првом месту. Као у православљу, исто. Али, имамо активности, давање значаја Божићу као празнику. Окупљају се деца, певају песме божићне, има неки програм који указује кроз драме, кроз певање, кроз хорске песме, кроз рецитале, неки одређени цитати се причају о Библију, о рођењу Исуса Христа. Значи, све она дешавања из Библије се извуку, баш једно лепо дружење, али све на слави Бога. Нема јела и пића! Може по један сок, колаче, ако нека, ево примера ради, моја жена ако има, није у обавези, направиће неку питу, неки колач, доносе овако, али то није обавезно.“

Часлав Кадрић, 50, пентекосталац, Лесковац

„Да, да, у цркви се прослављају. У породици се за Божић купује воће, износи за трпезом. За Ускрс погледамо филм ‘Исус’ у цркви, помолимо се, посветимо тај дан Богу. Има организоване прославе Божића и Ускрса у Дому синдиката у Лесковцу. Долазе Роми, али долазе и Срби, погледају, питају се каква је то гужва. То утиче на њих, то треба чешће да радимо у центру града. Тако би више људи пришли цркви...“

Никола Камберовић, 15, пентекосталац, Лесковац

Рођење и ускрснуће Исуса Христа представљају јединствене празнике код већине хришћанских конфесија. У православљу и католичанству то су обично дани одмора, када се размењују поклони са најмилијима (па и претерује у јелу и пићу). За лесковачке јеванђеоске вернике такво профано обележавање, оптерећено комерцијализацијом и конзумеризмом, представља

³ Упознајући се сетом питања са религијском праксом садашњих верника пре учињеног новог религијског избора, готово од свих саговорника могао сам да чујем да је *слављење једног или више светаца била уобичајена пракса* у ромским домовима. Није се под тим подразумевало слављење крсне славе према прописаним православним начелима, већ уредно обележавање датума у породичној историји у блиској вези са *прележаном болешћу* или *преживљеном несрећом*. Обично се месио колач и спремала трпеза, без паљења свеће и позивања свештеника. Ова се пракса напуштала преласком на протестантизам.

привид религиозности, јер изостаје успостављање личне заједнице са Богом. Зато они инсистирају на изворном религиозном контексту:

- а. интимном породичном обележавању уз посну храну и
- б. *заједничарењу у цркви*, уз присуство остале браће и сестара.

Тако су се, на пример, у лесковачком „Дому синдиката“, усталиле последњих година свечаности посвећене прославама Божића и Ускрса, уз наступе омладинског хора, драмске секције и дечије групе.

Слика 1. Наступ ромског дечијег хора на божићној прославиу „Дому синдиката“ у Лесковцу (јануар 2010)

4.2. Празновање традиционалних ромских празника

Столећима уназад, сопствени културни идентитет ромски народ изван протестантизма чува од нестајања неговањем особених тзв. *ромских празника* (Власуљица, Ђурђевдан, Бибија). Ова негдашња упоришна тачка „ромскости“ губи на значају преласком на протестантизам, додуше, неједнаким интензитетом и обимом међу припадницима појединих верских заједница (на једној страни адвентисти и Јеховини сведоци, а на другој баптисти и пентекосталци).

„Не. Сад Василица је била, у граду сам била, изашла сам и стала сам овако. И они бадњаци су донели, али то код нас нема, а нема ни код тета Зимку, што си био, они су Јеховини сведоци. Па, преко пута ове две куће нема. Ја кажем: 'Јао, ево које су куће забележене као Божје, које служе Богу, а које не служе Богу!'“

Љиљана Зекић, 45, адвентиста, Винарце (Лесковац)

„Да. Поготову Божић, сада кад смо узверовали и све то. И Ускрс. Онда Ђурђевдан и Василица, то се обележава. Ја сам већ причала са Чедом о томе, да ми он то предочи кроз Библију. Кад ми је показао кроз Стари завет да су се давала јагњад, онда ми је било јасније, мислим да није ружно ништа да и кроз тај датум... не оно, нешто сад слављење, али то је за то.“

Драгана Мутешевић, 34, бантиста, Ниш

„Не. Али има тога да се задржавају неки обичаји. Ми то не осуђујемо, као што Бог каже: 'Не судите, да вам се не би судило'. То што они раде, ми ћемо увек да апелујемо да то не раде, али одлука је ипак њихова. Свако ко шта ради, стаће једног дана пред Бога и рећи ће. Њима се то говори, а никако се не осуђује. Највећи проблем је, рецимо, кад треба да се слави Ђурђевдан или Власуљица, па они не кољу тај дан, него три, чет'ри дана раније. Не ради то велики број људи, али има и таквих, они нису ни овде, ни овде.“

Миодраг Бакић, 18, пентекосталац, Лесковац

„... Обично се жене код нас више обраћају, него мушкарци. Онда долази та ситуација да не сме од мужа, једноставно. Исус нас не учи на тај начин да дођемо до раздора у породици, не, ми можемо да молимо за наше супружнике који нису обраћени и онда верујемо и стварно се дешавају те ствари, дође до тих ствари да се та особа након неког времена обрати. Неко пре, неко мало касније. Обично је то проблем, а онда је проблем у вези деце. Кажу, сад овај комшија то једноставно чини, то јагње, онда ће моје дете да види, па онда како? Са децом обично можемо да причамо, али има неке ствари које деца не може да разумеју. И онда некад кажу: 'Ми то не можемо због деце, деца гледају код комшије.'“

Алиса Тончић, 33, пентекосталац, Лесковац

„... Ево, и ја ћу да ти будем искрена сад. Ми чувамо сваке године ћурке. Значи, ми чувамо те ћурке. Али, ми тај бадњак уопште не донесемо. Ми кољемо те ћурке десет, петнаест дана пре Василице, ми то кољемо, уништимо, ставимо у замрзивач тамо. И к'о што сам ти рекла, то је вечера што се једе.“

Кадира Асановић, 50, пентекосталац, Врањска Бања (Врање)

„... Одбили смо све, и Власиљицу, и Св. Николу, ништа не славимо, осим Бога! А купимо си... На пример, јагње купи, али га кољемо напред Ђурђевдан, три, чет'ри дана, коље се јагње. Напред, не жртву да правимо, ми знамо за то... И 'си једемо тој' одма', дође Селим, седимо и причамо... Мени то ништа неје. А док они то раде, ми славимо Бога у цркву.“

Анђа Дурмишевић, 62, пентекосталац, Бошњаце (Лесковац)

„Обележава се. На пример, дете моје 'ће иде код стрица. И сад, 'ће каже: 'Тајо, они имају, ми немамо', шта је то, због чега? На тај начин се обележава, али без колач, без свеће, не као православци.“

Ненад Алишановић, 37, пентекосталац, Прокупље

У ромским домовима у којима је протестантски дух прожео све чланове породице, успоставља се поштовање нове религиозне и социјалне дисциплине. Адвентисти и Сведоци истичу се у настојањима да оставе свет иза себе и усвоје новопрокламовани животни стил, сасвим у складу са строгим библијским начелима, у коме нема места за стара празновања. Најтеже је, међу-

тим, усамљеним и изолованим верницима, неподржаним од стране породице и окружујуће средине. Иако вољни да практикују самоузддржавање у световним подручјима живота, снага традиционалистичког колектива присиљава их да учествују, макар и механички. У посебном су положају жене, у чијим је рукама од давнина организовање светковина из обичајног циклуса, као и терет беспоговорног подвргавања ауторитету мушке главе.

Јеванђеоски пентекосталци, за разлику од адвентистичких и захтева Јеховних сведока за фундаменталном променом животних усмерења, исказују умешност захваљујући којој и постижу експлозивну прогресију на готово свим тачкама земљине кугле: *прилагођавање локалној традицији или култури дотичног етницитета* (Ђорђевић 2009). Они:

- a. *подстичу* обраћенике да следе богоугодно понашање и захтевају пуније разумевање црквених начела, али
- b. *не инсистирају на тренутном раскиду* са грешним навикама и пороцима, јер су свесни да би у том случају многи отпали са стазе којом су се запутили, а да не направе потпуни опсег верничког искуства.

Да „све је допуштено, али да није све у корист“ учи Библија, а на верницима је да се труде у придржавању тога начела. Вековних навика из махале, посебно оних на којима се темељи кохезија ромског вековног опстајања, није се лако отрести и преко ноћи обући „ново одело“. Уплаканој млађарији тешко је објаснити зашто једино у њиховом дворишту изостаје гакање гусака, ћурликање ћурака и блејање јагњади, а госте је, макар и случајни посетиоци били, неприлично за „Циганску нову годину“ и „Ћурћев данак“ дочекивати празних руку. Зато је пронађено компромисно решење, *modusvivendi*, све док не сазру сви услови да се раскине са стегама прошлости и не пристигну домаћини са новим склоностима: *курбан се скромно приноси неколико дана пре званичног датума*, деци се не ускраћује доживљај сусрета са бар једним бројем догађаја, а да би се срачунато изостало из централне прославе.

Еванђеоско старешинство не заноси се мишљу да ватреним позивима упућеним са проповедаоница и грубим издвајањем верничких душа из породичног окриља може да подрије усађене ауторитарне обрасце и схватања. Напротив, *подучава*, посебно младе жене, да смерноштују мужевљев и углед свебра, али и да настоје да их ослободе унутрашњих предрасуда према „новој религији“, односно приволе да и сами једном посете многољудна богослужења, „под шатром“ или чврстијим кровом, свеједно. Пентекосталци знају да *пуне ефекте мисијског рада* могу да очекују тек са другом и трећом генерацијом конвертита, децом и омладином која ће проћи кроз читав погон верског рада, од предшколских и тинејџерских часова до дељења верске литературе у махалама у дане евангелизације.

4.3. Одржавање обреда и веровања из паганског циклуса

Бајање против урока, гашење жеравице, гатање и врачање са длана, из карата или разног зрневља, бацање и скидање чини – древна су обележја ромског идентитета, посебно Ромкиња, које су се овим пословима бавиле у виду заната, за новац или натурална давања. Саговорници из ромских протестантских домова *листом одбацују* повезаност са оваквим појавама откако су упознали Христа⁴. Деца се код пентекосталаца, тек који дан по рођењу, *приносе Господу* а старешине моле за њихово здравље.

Изостају и скаске о вилама, вештицама, вампирима и другим натприродним бићима, те препричавање добрих и лоших сновиђења, прежици из старине, којима су се кратиле дуге зимске ноћи и плашила деца да не избијају дуго ван домова. Нема ни приношења курбана (животињске жртве)⁵, нити се обилазе, као некада, ромска или неромска култна места⁶.

4.4. Школовање деце

Међу старијим верницима преовладава стереотипна слика о школованости наследника: *непотпуна основна школа*. Код млађих је свест о нужности подизања образовног нивоа на много вишем нивоу. Свладавањем употребе језика већинског народа они квалификују себе за достизање признатих друштвених позиција, али и сутрашње обављање конкретних улога у верским заједницама (верски учитељи, евангелизатори и сл.).

4.5. Удаја и женидба деце

Осврнули смо се и на опстајање патријархалних образаца о регулисању полних и брачних односа у породичном кругу.

„Никад. Па, како могу сад једно незрело дете у двадесет првом веку да саветујем да се рано уда, да му доведем жену и да то буде нормална породица? Свом снагом се борим да то код наши Роми искореним, увек им то говорим кад се ми Роми састанемо.“

Милован Бећировић, 61, бантиста, Горњи Комрен (Ниш)

⁴ Ненад Дурмишевић, старешина пентекосталаца из Бошњаца покрај Лесковца, испричао ми је како се врло изненадио сазнавши да је једна сестра, скорашња поклоница хришћанског учења, одраније позната по бајању од урока, примила у свој дом забринуте родитеље са дететом у наручју и молбом да му пребаје од болова у стомаку. Али, одмах се покајала, спремно је нагласио Ненад, тражећи да се моли за њу да то више не ради.

⁵ Весна Демировић из Врањске бање присетила се како је међу верницима годину уназад пометњу изазвао гастарбајтер из Немачке, прављењем весеља и ритуалним жртвовањем овна на кућном прагу, јер се на то обавезао након што му је у сну проречено да ће добити мушког потомка. Она, ни остали верујући из махале, нису ишли на част, иако су уредно позвани.

⁶ Перица Куртић из лесковачке махале Подврце отворено ми је говорио како су готово три деценије, у једном ћошку породичне зграде, сматраним *текијом*, укућани четвртом у касно поподне приносили земљане посуде са водом и свећом. Када се преобратио, ђакони и пастори из цркве помолили су се над тим местом, а он је све реквизите бацио у реку.

„Нећемо да саветујемо. Кад она осети своју зрелост да може да преузме одговорност брачног живота, нека то уради. Не би јој препоручио да то уради у седамнаест године. Ми смо дужни, као родитељи, да то дете васпитавамо, да га подржимо да заврши школу, па после, кад постане зрела особа, да се уда. Не у петнаест и шеснаест година као што се нама десило, то је катастрофа за нас.“

Саша Бакић, 37, Јеховин сведок, Тасковићи (Ниш)

„Ја не бих. Моје мишљење, рецимо, да заврши средњу школу, да има услове за даље и тад да се жени, после средње школе. Све то зависи од децу, какву вољу има да учи.“

Перица Куртић, 38, пентекосталац, Лесковац

„Не. Ја то говорим мојој ћерци, она има дванаест година. Код нас је некад био обичај, тринаест, четрнаест, петнаест године, одма' се удаје. Ја јој кажем макар са осамнаест, деветнаест, прво да заврши школу. Макар основну, а ако имам могућности, школоваћу је и даље.“

Демиран Демировски, 32, пентекосталац, Врање

Болну тачку у општој еманципацији Рома представљају рано склопљени бракови између малолетних младића и девојака, под руку са прекинутим институционалним образовањем. На традицијом наметнуту норму да се физички зрели, али социјално и психички неспремни тинејџери уводе у брачно партнерство, често и без слободне воље, све више се гледа као на *друштвену аномалију*, колико год да је у ромској прошлости играла интегративну улогу. Преовлађује мњење да се на тај начин цементира подређена улога жене и њени животни потенцијали своде на рађање и подизање деце и кућне послове.

Новоусвојени религијски поглед покреће међу верницима другачију перспективу у самеравању обичајних и правних норми, тачније:

- а. *неподржавање* прераног брачног заветовања,
- б. *неразликовању* мушке и женске деце и
- в. *осуда праксе* уговарања, куповине или отимања младе.

Преовлађује заштитнички однос према потомству у раној младости, жеља да им се пружи могућност уживања у дечијим радостима, уз редовно школовање и стицање макар минималног образовања. Најпогоднијим се сматра овладавање практичним занатима, као потенцијално сигурним изворима финансирања.

Верници у млађем узрасту посебно су критични према преживцима древних навика у савремености и заметак су профилисаног религијског односа према нежељеном социјалном понашању. Ипак, горња граница ступања у брак повезује се у највећем броју случајева са *завршетком средње школе*, односно стицањем пунолетства.

Прихвата се *избор срца* у избору брачног друга. Хришћанска наука подучава да се *прељубом* сматрају сексуални односи пре достизања свете тајне брака, чиме се младима ставља до знања да ризично полно понашање може да доведе до здравствених компликација, али и до моралног посртања и лоше репутације у заједници.

4.6. Свадбени обичаји

Женидбени обичаји одувек су представљали најбогатији церемонијал у ромском животном циклусу. Спровођењем целонедељних, устаљених радњи осликавани су положај жене и мушкарца, економска моћ породице, сложени родбински односи и др. Заснивање брачне заједнице пратио је низ магијских обреда посвећених срећи, благостању, слози и увећању потомства супружника. Упркос нестајању и преобликовању бројних архаичних фолклорних елемената у судару са свакидашњицом, преношена је традиција са колена на колена и чувана слика прошлости међу новим генерацијама.

„Ја када сам правио, ми смо били хришћани. Ми смо користили само један дан за сина кад смо женили. Онда, били смо у општини да закажемо венчање да се региструјемо и, кад је то заказано, ишли смо у општини и тамо се врши говор. Обично после идемо у Дворани Краљевства, онда се држи један библијски говор, а онда, иза тога, идемо у неки ресторан и онда тамо се дружимо. Нормално, има ручак, роштиљ, алкохол се даје у оноликој мери колико може да буде пристојно. Гости су обучени у одела, како си видео у Дворану, тако је долазио и на свадбу. Ми зовемо и пријатеље, рођаке, и они да буду присутни на све те ствари, иако они нису верни. Били су моји рођаци, моја браћа, моја фамилија, моји пријатељи сви, они су имали баш прилику тада да виде како ми то радимо, то је била јединствена прилика. Њима се баш свиђа, музика је била лепа, фина, све је било о кеј.“

Трајче Веселовић, 57, Јеховин сведок, Лесковац

„Мом женском детету треба да причам да нема односи пре брака. Треба да се уда као зрела особа. Њена мајка се млада удала, није била зрела... Како наши верници праве свадбу, по божјој вољи. Да се не пије тамо, да се не лумпује, адвентисти се веселе и на киселу воду.“

Бобан Тошић, 35, адвентиста, Горњи Матејевац (Ниш)

„Ево, ја сам правио свадбу кад сам ћерку удавао, ми смо свадбу правили без алкохола. Јело се, пило се, умерено. Звао сам не ону врсту музике која се данас користи, него музика која је била из Скопље и која је свирала духовне песме. И то је био један склад, једна хармонија, једна велика радост, било је јело и пиће, било је и песме, и било је венчања у цркви, на колена и млада и младожења, и свештеник који је тражио благослове за тај брак... Добро, и венчање рецимо у општини, и тамо матичар лепо каже, и венчање у цркви, а колико се то практикује, опет зависи од њих. Друго је да ти уђеш у цркву једанпут у два'ес' године, само на дан венчања, друго је да ти сваке суботе, сваке недеље и сваког дана проучаваш Свето писмо, имаш заједницу са Исуса Христа, а он каже да смо ми његове невесте, а он наш женик, доћи ће по нас, треба да будемо чисти, треба да чекамо његов други долазак. Где тога нема, нема ни брака, нема ни породице, зато и видимо шта се дешава са браковима.“

Момир Ћеримовић, 48, адвентиста, Врање

„Код верних људи, ево, узећу први пример, код моје деце, код мог сина и код моје снаје. То је било за мене различито, што су се они крстили у цркви у Лесковцу, у шатор. Све исто, само што смо ишли у Лесковац на венчање. Јесу, били

су верни људи, али нису се напили. Сви смо пили, али нисмо се напили. Има и касета, све снимљено, има тај церемонијал што је био одређен, то је дивота једна. Они су били други пар који се на тај начин венчао.“

Зумбула Демировић, 48, пентекосталац, Прокупље

„Ја кад би' се удала, кад би' узела верног мужа, ја би' позвала све оне који верују у Бога. Моји фамилију не би ни позвала, славила би' са мојим вернима. Венчаћу се у цркви и општини са мојим мужем. И после, у кафани наравно. Ја бих музику посвећала са Богом, хтела би' сад наш брат што свира овде, волела бих тако у кафани брат да свира божје песме. Волела би' то.“

Слађана Асановић, 15, пентекосталац, Врањска Бања (Врање)

Склапање брака међу протестантима, адвентистима и Јеховиним сведоцима посебно, представља *оштар рез са прошлошћу*. Крађа младе, невенчане брачне заједнице, малолетнички бракови, опијање, пушење и раскалашно понашање – одбацују се као неморални чинови и одступања од строгих начела бивствовања у заједници са Исусом Христом. Инсистира се на:

- a. додатној подршци браку склопљеном пред матичарем у општини *црквеним* браком: пастор благосиља заједницу супружника пред Богом, али једино уколико у њу улазе невини,
- b. музика није прегласна и световни садржаји допуњују се духовним песмама,
- c. држи се до физичког изгледа сватова и пристојног понашања,
- d. конзумирање алкохола сведенео је на минималне количине (адвентисти га у целости одбацују).

И Роми баптисти и пентекосталци брину о слици и прилици заједница које представљају, те да кроз њихово понашање припадници других вера суде о веродостојности порука упућених током евангелизације. Обазриви су према алкохолу и истичу да Бог ништа не брани, али да је на вернима да се суздржавају у свакојаким неприличним понашању и претеривању.

4.7. Предсмртни, смртни и посмртни обичаји

Сабирајући у себи древно сећање на религијско порекло претходних генерација, *ромска култура смрти* најдуже је одолевала зубу времена и промена. Прецизно утврђеним и многоструко понављаним ритуалима обележавано је затварање биолошког круга, а живи подсећани на корене у православлу или исламу. Интересовало нас је да ли је приступање протестантизму произвело промене у особеном друштвеном чину односа према смрти.

„А сада је код нас сасвим другачије. Болесној особи се не досађује много, ако треба нека финансијска помоћ, ми помогнемо, јер је новац у таквим тренуцима потребан. Онда охрабрење на темељу Библије и овако, разговарамо шта је потребно, некад значи пуно особи и када се исприча са неким, а не може са укућанима. Када се деси смрт, нормално имамо сандук, обучена је прикладно, ископан је већ гроб, у сандук се ништа не ставља, то је моја мајка свашта стављала мом оцу, и радио му је ставила.

Укућани плачу, па и Исус је плакао кад је Лазар умро, то су тешка осећања да човек не може да се уздржи од тога. Старешина одржи један говор, каква је била та особа, шта је радила кроз живот и, на крају, на темељу Писма, дају се охрабрујуће речи, нешто се прочита. Постоји посебан говор који се држи за погреб, то није ништа унапред написано, већ се свештеник припрема за говор. Нема музике. Има цвеће, венац, и ми то исто радимо. Укућани се враћају у својој кући где су живели и, ако неко жели да се врати са њима, он то уради, да охрабри укућани, да се попије кафа и поразговара. Нема свеће, нема ничега. Нема четрдесет дана, шест месеци, годину дана, може особа ако нешто осећа да изађе на тај дан, али није правило. Нема три софре.“

Радмила Куртешевић, 42, Јеховин сведок, Ниш

„Данас у адвентистичком свету постоји само да тога дана, када умире човек, долази свештеник, отпевају се пар песме, одржи се један кратак говор о његовом животу. И после тога долази се на ручак, и више нема ништа, седам дана, четрдесет дана, пола године, година, свеће се не пале.“

Живота Мирковић, 62, адвентиста, Доње Бријање (Лесковац)

„Ево, казаћу вам. Пре три месеца мој деда отпутовао је на онај други свет. Приликом уласка у кући нема свеће, било је само цвећа. Црнина се ставља, одело, мараме и то, људима ради, из те фамилије његове, ко хоће. Код нас адвентиста црно се не носи, свећа се не пали, не ставља се превише ствари у сандуку и, наравно, све оне потребе што иду, значи, седам дана, четрдесет дана, пола година, ми то не стављамо ништа. Припремамо га и отпратимо га са једном или две или три песме, ако постоји неки већи хор, ако не, двоје или троје њих, петоро, отпевамо две-три песме, то су посебне песме које су одређене за тако нешто. Ту је старешина, ту је главни старешина цркве, ту је помоћни старешина, ту су браћа и сестре који надгледају и припомажу шта могу.“

Горан Арифовић, 45, адвентиста, Житорађа (Прокупље)

Прихватање протестантизма, најпре учења адвентиста и Јеховиних сведока, носи са собом *редуковање* религијских обавеза узрокованих смрћу вољене особе:

- а. опремљен у нову одећу, покојник се полаже у ковчег,
- б. поворка састављена од родбине и пријатеља прати га до „вечног одредишта“ и спушта у раку,
- в. како изостаје веровање у загробни живот, сувишним се сматра велика жалост за мртвацем,
- г. не пале се свеће,
- д. не нуди се, нити оставља храна,
- ђ. гробови се не обележавају крстачама или пирамидама, сем основних података на надгробној плочи,
- е. поворка се не нуди да у три наврата седе за постављени сто,
- ж. нема давања било каквих посмртних даћа.

Породица брине о гробном месту, одржава га у уредном стању, а у случају да нема живих потомака, бригу о томе преузимају чланови цркве. Посета гробу се не брани и том се приликом може понети цвеће. Не постоји никаква дискриминација протестаната у погледу избора гробног места: покојни-

ци се сахрањују на постојећем сопственом ромском гробљу или на српском гробљу, ако је заступљено заједничко сахрањивање.

„Ево, на пример, жене унутра, мушкарци напоље. Послужи се оно што се има. Ту су старешине, неки причају о Богу, каква је та особа била. И онда кад се однесе, другачије је, не као 'оца да баје, да говори, него старешина каже каква је жена била, хришћанка и тако, моли се за породицу. Говори реч Божју онима који су ту око њега. Купи се покривач, умота се у њега, исто се стављају даске као и пре. Исто је све, само што нема свеће. Сад има неко послужење, док је пре било за душу. То се више не помиње, него се само ставља на сто. Слободно дајеш, узимаш, не кажеш да је за душу. После сахране има ручак, за оне који су копали и за породицу. Има седам дана, шес' месеци, али су забранили да буде скара, то је код нас главно, за ћевапи, за пљескавице. А има и таквих који не раде ништа. А има они који су нешто задржали, да буде богато јело, пића. Има и верни који то раду.“

Данијела Демировић, 29, пентекосталац, Лесковац

„Што се тиче тога, има са те стране гледишта, да се не зове 'оца. Нема тих муслиманских обичаја као што је било, давање три дана, недељу дана, чет'рес' дана, година, та обилна ручавања у тим обележеним терминима, што коштају много, а коме? Придајемо значај смртнику, али не да испадне... Нема свећа, али долази старешина да да велико охрабрење, без обзира кој' долази. Сахрањује се у одело, али опет се умота у оно бело. Исто даске, само нема 'оца, нема храна за душу. Кад ми хоћемо да идемо, ја не верујем да однесем за храну нешто, могу воду, сок, чисто за мене. Не прави се ручак после сахране, можеш неки сок, али ниси у обавези.“

Часлав Кадрић, 50, пентекосталац, Лесковац

„Ми смо били овде на сахрану, једна сестра што је била верна. Била разлика. Нису палили свеће, био је Селим на сахрану. Он је завршио то све како треба. Није била музика. Нису се палиле свеће. Остало исто, да се умота у бело платно. Ракија је била, али нису људи пили, бог зна што. Нема седам дана, четрдесет дана... На гробље је било само послуживање.“

Кадира Асановић, 50, пентекосталац, Врањска Бања (Врање)

Елементарне споне са исламом међу некадашњим припадницима Мухамедове вере, највидљивије у погледу сахрањивања покојника, опстају у јеванђеоском хришћанству, изнова потврђујући констатовану способност пентекосталаца да се *прилагоде локалним традицијама*:

- а. опстаје умотавање тела у обредно платно (иако је претходно обучено у одећу),
- б. положен у раку, леш се штити укосом пободеним даскама,
- в. не пале се свеће,
- г. ако има каквог послужења слаткишима, соковима или пићем, оно се ћутке узима, без наглашавања да је намењено „за душу“ умрле особе,
- д. чешће је заступљен ручак након упокоја, посебно за уморне путнике са стране,
- ђ. кроз прсте се прогледава и понеким накнадним даћама, али се не саветује пратећа обилност: нема скаре за припремање пљескавица и осталих ђаконија од меса⁷.

⁷ Причајући са пентекосталцем Перицом Куртићем из Лесковца, пожалио ми се на мајку,

Погреб се одвија у достојанственој атмосфери. Код адвентиста мања група верника или читав хор задужени су за певање неколико песама верског садржаја. Посебну улогу има присуство проповедника, које се подразумева. Пре изношења покојника из породичног дома, као и на самом гробљу, а на темељу Писма, старешина даје речи охрабрења и подсећа присутне на поновни Христов долазак. Прилика је то и да се пред непреобраћенима, ако их у публици има, потврди јачина вере и исправност учињеног религијског избора⁸.

4.8. Асоцијално понашање и склоност пороцима

Разматрали смо и утицај протестантског учења на измену укорењених навика из гетоизираниог живота у махалама, попут физичког обрачунавања брачних партнера, сукоба са полицијом, пушења и неумерене конзумације алкохола, одавања коцки и дроги и осталим пороцима.

„Ја мислим да је врло добро. Није одлично, има који још проучавају, који још увек нису довољно упознати, али је добро. Са супругом су одлични односи, а пре него што сам упознала истину, било је катастрофа. Требало је да се растуримо, требало је, да не причам сад, јер не треба да се сетимо на оно прошло, само да идемо напред. Било је врло лоше.“

Зимка Зекић, 68, Јеховин сведок, Винарце (Лесковац)

„Па, како да ти кажем... Некад и ја вичем на њега, он на мене... Нема алкохол, нема пушење.“

Љиљана Зекић, 45, адвентиста, Винарце (Лесковац)

„Ууу, променило се доста тога. Ако мама каже нешто тати, све се то каже у љубави, не као оно раније, уз псовке и тако то. У нашој кући има један велики натпис: „У овој кући се не псује“. Доста тога се променило. Не могу да вам опишем како се слажемо у породици, молимо, љубимо један другог, па и Бога.“

Александар Ајдаревић, 20, пентекосталац, Лесковац

„Не. Добро, попије се, али не у тој мери да се напије. Ја волим да попијем чашицу, две вина и готово, завршаваш пос’о.“

Часлав Кадрић, 50, пентекосталац, Лесковац

„Син по два, три пива пије, ја по једну ракију, две, знаш кад, у пет месеци једно две ракије да попијем.“

Назиф Бакић, 61, пентекосталац, Лесковац

старицу избораног лица и дубоких подочњака, која је ћутећи поред зложеног шпорета слушала наш разговор: још се једино она није преобратила од свих укућана. А зашто? Зато што брине да о значајнијим датумима у години (Ђурђевдан, Василица) неће имати ко да изађе на гроб њеног покојног супруга и изнесе дарове у храни.

⁸ Последњег фебруарског дана 2009. године присуствовао сам комеморацији и сахрани Миодрага-Мије Станковића, оснивача пентекосталног покрета у Лесковцу и читавој југоисточној Србији. Дупке пуној сали „Дома синдиката“ обрађали су прваци у вери из читаве Србије, уз гостовање делегација из неколико европских земаља и Америке. Ни хладно време, ни отопљени снег нису спречили близу хиљаду грађана да одају последњу пошту Мијиној личности. По први пут сам уживо доживео сахрану једног протестантског верника, управо на начин како су ми то саговорници описивали у интервјуима.

„Не. Тако, кад је неки рођендан, попијемо по пиво, два или, рецимо, али не да се опијемо, па да не знам шта радим.“

Иван Максutowић, 37, пентекосталац, Лесковац

„Пушимо, пушимо... Мада не смемо, али пушимо... Често пушимо. Мада знамо, то је један свесни грех, свесни грех радимо...“

Кадира Асановић, 50, пентекосталац, Врањска Бања (Врање)

Највећи добитак до кога се држи у верничким ромским кућама јесу *складни међуљудски односи*. Преки погледи, повишени тонови у разговору, нагле речи и псовке, физички обрачуни на граници ексцеса замењени су:

- а. договарањем између супружника о дневним обавезама,
- б. уљудним понашањем са комшилуком и родбином,
- в. љубављу према деци и
- г. породичним складом који производи просперитет и уважавање окружења.

У случајевима немаштине:

- а. не потеже се за крађама и
- б. не упада у преступништво.

Спорови између појединих фамилија:

- а. решавају се договором уз посредовање пастора,
- б. изостају тешки обрачуни са крвавим завршетком и полицијским раздвајањем⁹.

Верницима посебно годи када их неверни Роми пресрећу на улици или посећују у домовима *тражећи савет* за настале свакодневне ситуације, јер су уочили промене у њиховом мишљењу и делању: вера подупрта делима најделотворније говори о исправности кретања Христовим путем¹⁰.

Иако се успешно носе са спречавањем тешких преступа – коцке, дроге, проституције, крвних деликата – пентекосталне вође муку муче са *ситнијим пороцима*, што се види из искрених одговора верника. Умерено конзумирање

⁹ Ромски пастор Шериф Бакић у интервјуу са поносом је наглашавао следеће: „Број један, не само што ћу вам ја рећи, него оно што ће рећи МУП Лесковца и општинска структура и људи у граду да се криминал знатно срозао, кроз је опао, што се тиче криминала међу Ромима, што се тиче туче и што се тиче свађе. Јер, ми смо осам хиљада Рома у Лесковац, а само у насеље 'Подврце', где ја живим, око пет и по хиљада ту живи. (...) Криминал је за мене број један. Мени је толико драго да сад можете проћи у махали, видећете групе и групе, ромски менталитет је да људи излазе, да једни друге разговарају, али да нема свађе. И кад дође до тога, то се веома лако разграничава, да не дође до свађе. Да не претерам, скоро из сваке породице макар једно дете има које долази у цркву. То је велики благослов и људи нас јако поштују. Криминал је јако пао тотално, јер ја као члан 'Друштва Рома', ми смо сваке године ишли код начелника СУП-а на разговор и он нам је стално показивао: 'Ево, свако јутро кад ја дођем, овде имате двадесет пријава: обијање станова, крађа кола, туче... Али, нема више ниједна ромска пријава. А ја добро знам, откако је црква почела да утиче на Роме, толико се добрих ствари овде дешавају'. Зато вам кажем све те ствари које се дешавају.“

¹⁰ Ево како Александар Ајдаревић, двадесетогодишњак бурне прошлости, описује ефекте промена након преобраћења: „Као што сам рек'о, био сам веома проблематичан. Док сада људи ме и више поштују и цене, и кад имају неких проблема, зову ме да се молим њима, што раније никад не би урадили. Осећам се боље уз Христа“.

алкохола у свечаним приликама – прославе, дружења, свадбе – прихвата се са разумевањем, али је пушење непожељно. Пастори препознају пушачки грех, посебно старијих, који је најтеже сузбити.

Закључак

Стидљиво придруживање појединих Рома и Ромкиња заједницама верујућих протестаната у југоисточној Србији две, па и три деценије уназад, није наговештавало да ће у међувремену прерасти у незаустављиву конверзију ширих размера. Посебно то важи у случају пентекосталаца, који данас у нареченом ареалу броје близу хиљаду крштених верника и најмање још толико пријатеља цркве. За релативно кратко време нарастао ромски вернички корпус започињао би одвојена богослужења у заједничким богомољама, а Протестантска еванђеоска црква „Заједница Рома“ из Лесковца породила је већ неколико сестринских *чистих ромских цркава* у окружењу. Самосталне ромске молитвене домове имају у већем броју и адвентисти. У њима Роми превазилазе верско мањинство и прерастају у већински састав поменутих мањинских вера и верских заједница. На Србе се рачуна, али њихово изостајање у верским клупама не производи осећај ниже вредности и неприхваћености унутар посматраног религијско-конфесионалног круга (детаљно у: Тодоровић 2011).

Трансформисани породични и складни родбински и комшијски односи, одустајање од асоцијалног деловања, завршавање осмољетке и наставак средњошколског образовања, ступање у брак тек по стицању пунолетства – мерљиви су индикатори *узнапредовале еманципације Рома из редова протестантских верских заједница у југоисточној Србији*.

Литература

- Ђорђевић, Драгољуб Б. 1987. Зашто „православци“ прелазе у адвентисте? *Марксистичке теме* 3-4, 141–149.
- Ђорђевић, Драгољуб Б. 2007. Протестантизација Рома Србије. УД. Б. Ђорђевић (прир.) *Муке са светим*. Ниш: Нишки културни центар, 145–154.
- Ђорђевић, Драгољуб В. 2009. *Преобраћање Рома у протестантизам (Model, činici, tumačenje)*. УЗ. Kuburić i S. Sremac (прир.) *Konverzija u kontekstu (Teorijski, metodološki i praktični pristupi religijskoj konverziji)*. Novi Sad: Centar za empirijska istraživanja religije, 227–244.
- Ђорђевић, Драгољуб Б. и Драган Тодоровић. 2009. *Устала Јемка (Текује, тарикати и шејхови нишких Рома) / Jemka has Risen (Tekkias, Tarikats and Sheiksof Niš Romas)*. Ниш; Филозофски факултет у Нишу.
- Ђуришић, Момир, прир. 2009. *Сећања на наш почетак и развој 1993–2009. (Јубиларни сабор адвентиста у Нишу)*. Ниш: Хришћанска адвентистичка црква – Јужна црквена област.

- Живковић, Јован, Драган Тодоровић, Владимир Јовановић и Драгољуб Б. Ћорђевић. 2001. *Ромске душе*. Ниш: Универзитет у Нишу.
- Тодоровић, Драган. 2007. *Друштвена удаљеност од Рома*. Ниш и Нови Сад: Филозофски факултет у Нишу и Stylos.
- Тодоровић, Драган. 2009. Путеви протестантизације Рома у Србији. У Ј. Јабланов-Максимовић и А. Крстић (ур.) *Црква у плуралистичком друштву*. Београд: Фондација Конрад Аденауер и Хришћански културни центар, 183–192.
- Тодоровић, Драган. 2010. Протестантизација Србије: случај Лесковца и јужне Србије. У Д. Б. Ћорђевић и П. Стајић (прир.) *Религије у свету*. Нови Сад и Лесковац: Прометеј и Лесковачки културни центар, 161–184.
- Тодоровић, Драган. 2011. *Протестантизација Рома југоисточне Србије*. Београд: Филозофски факултет. Необјављена докторска дисертација.

Dragan Todorović

ROMA AND CONVERSION TO PROTESTANTISM (ON THE EXAMPLE OF SOUTHEASTERN SERBIA)

Summary: Mimicking the distribution patterns in European, as well as Balkan countries, protestant communities in Serbia pay special attention towards ethnic and religious minorities, the favourite source of their survival, spreading, and growth. Particularly in its southeastern regions, Roma represent a religious-confessional reservoir of Protestantisation, primarily due to the lack of any kind of pastoral activity among them by the traditional churches and religious communities.

The conversion of Roma into the Protestant religious corpus transforms every aspect of their everyday life, bringing them dignity and appreciation, care and support, hope and perspective, respect within the majority. Positive effects are felt in the improvement of the quality of life in Roma families: decrease in petty crime, alcoholism, drug addiction and prostitution, better hygienic, working, and educational habits.

The paper is based on data collected through observation and participation in religious rituals as well as through the in-deep interviews, based on the structural questionnaire, with members of the RomaChristianBaptistChurch, ChristianAdventistChurch, EvangelicPentecostalsChurch and Jehovah's Witnesses in southeastern Serbia.